

HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİ'NDE ŞÛRA KAVRAMININ ELE ALINIŞI

Abdurrahman ALTUNTAŞ*

Özet

Şûra, Kur'ani telakkide bireysel ve toplumsal hayatta karar verme yollarından birisi ve sorun çözümede kendisine müracaat edilen bir yöntemdir. Kur'an bu kavrama bireysel, toplumsal ve siyasi bir fonksiyon yüklemektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, şûra kavramına tefsirinde genişçe incelemiş ve onu, bireysel ve toplumsal manada kendisine başvurulması gereken bir prensip olarak ele almıştır. O, şûra kavramını ve istişarenin gerekliliğini Kur'an âyetleriyle açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Şûra, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili.

THE HANDLING OF CONSULTATION TERM AT “*HAK DINI KUR'AN DILI*”

Abstract

Consultation in the Qur'anic conception is one of the decision-making ways of the individual and social life and It is a way that is applied itself to solving the problem. The Qur'an imputes to this word individual, social and political functions. Mohammed Hamdi Yazır handled this concept in his work as a individual and social principle that is applied to it. He explained necessity of consultation with verses of the Quran.

Key Words: Exegesis, Consultation, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili.

Giriş

İnsan, toplumsal bir varlıktır. İnsanın bireysel yönünün yanında bir de toplumsal yönü vardır. İnsanı yaratan Yüce Allah, onun hem kişisel hem de toplumsal hayatına ilişkin hükümler vâzetmiştir.

Kur'an'ın ifadesine göre şûra, karar verme yöntemlerinden birisidir. O, kişi ve toplumların kendi aralarındaki problemlerin çözümünde başvuru, başkalarının fikrini ve düşüncesini alarak en güzel sonuca ulaşma çabasıdır. Karşılaşılan problemler için kendisine başvurulduğunda kişilere bir çıkış yolu gösteren şûra, bireysel ve toplumsal hayata yönelik olduğu kadar, siyasi irade ve otoritenin faaliyetlerini de kapsayan geniş bir işleve sahiptir. Bireysel ve

---

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
abdaltuntas@gumushane.edu.tr

toplumsal hayatta, sürekli başvurulması gereken bir uygulama olan şûra başkalarının tecrübesini, öngörüsünü, bilgeliğini yaşanan hayata aktarma olayıdır.

Kur'an âyetlerine baktığımızda şûranın sadece Müslüman toplumlara has bir uygulama olmadığını, önceki milletlerin de meselelerin çözümünde şûra yolunu tercih ettiklerini görürüz. Buna göre Hz. Süleyman¹, Belkıs² ve Firavun³ gibi hükümdarların yakın çevresi veya yönetici grubu ile istişare etmişlerdir. Neticede şunu söyleyebiliriz ki şûra, insanlık tarihi kadar eski olan bir prensiptir.

Kur'an'ın bu konuyu açıklarken kullandığı ifadeler ve kavramlar genel çerçeveyi çizmeye yöneliktir. O, hangi durum ve olaylarda istişareye edileceğinden ziyade bu prensibin uygulanmasını önemser. O açıdan Kur'an, olaylardan ve kişilerden ziyade genel bir ilkeyi yerleştirmeyi amaçlamaktadır. İstişare alanının doldurulmasını bilinçli bir şekilde ümmetin kendi inisiyatifine bırakmıştır.

Âyetlerde şûra, üç yerde kelimenin kök manasıyla, diğer yerlerde ise kök anlamı olarak *şe ve re* den gelme de istişare anlamında kullanıldığını görürüz. Elmalılı, bu kökün kullanılmadığı bazı âyetleri şûra bağlamında değerlendirmiştir.

Muhammed Hamdi Yazır, şûranın lügavi manalarını açıklamış, şûranın bireysel ve toplumsal yönüne vurgu yapmıştır. Bunları kesin çizgilerle ayırmasa da yorumlarında böyle bir ayırma gittiğini söyleyebiliriz. O şûranın hükmü konusunda açıklamalarda bulunmuş, şûranın konusu, şûra üyelerinin kimler olacağı ve bu kişilerin özellikleri üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber sonrası şûra uygulamalarına değinmiş, ahkâma yönelik istişarenin nasıl olması gerektiği hususunu da izah etmiştir.

I. Şûra Kavramının Tanımı

Şûra, *şe ve re* kökünden türemiş, birçok anlamı olan bir kelimedir. Şûra, bir alanla ilgili olarak oluşturulan danışma kurulu,⁴ görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme;⁵ meşvere, bir iş hakkında bir kişiye danışmak,⁶ istişare, bir kimseden fikir talebinde bulunmak;⁷ *müşâvereten ve şivâren* ise bir şeyde bir kimsenin görüşünü talep etmek,⁸ *müşâveretü, meşveretü, teşâvürü* de bazısının bazısına müracaatı ile onların görüşünün ortaya konulması,

¹ Neml, 27/38.

² Neml, 27/32.

³ A'raf, 7/109-110.

⁴ *Türkçe Sözlük*, TDK., Ankara 2005, s. 1874.

⁵ Ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, tah.: Abdulmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid Muhammed Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Lübnan 2007, c. 12, s. 133.

⁶ el-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihah*, , Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut 2008, s. 569; İbn Manzur, Cemalüddin Ebu'l-Fazl, *Lisanu'l-Arabi'l-Muhit*, yay.: Dâru İhyai Tûrasi'l-Arabî, Beyrut 1997, c. 7, s. 233.

⁷ Firuzâbâdî, Mecduddin M. B. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1991. c. 2, s. 93.

⁸ Mustafa, İbrahim vd., *Mucemu'l-Vasît Çağrı* yay., İstanbul 1992, s. 499; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, y.y. 1979, c. 2, s. 1213.

birbirleriyle müşaverele bulunulması, konuşulması, danışılması⁹ anlamlarına gelmektedir. *Meşvere*, *meşûre*, *müşâvere*, *istişâre* ve *teşâvür* de şûra ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁰ Şûra kelimesinin kökü, balı bir yerden alıp oradan çıkarırken denilen “*şirtü'l-asele* (balı çıkardım)” sözünden gelmektedir.¹¹ Şûranın fıkıh doktrininde terim tanımı yapılmamış olmakla birlikte İslâmî literatürde, ‘yöneticilerin ve özellikle devlet başkanının görev alanlarına giren işler hakkında ilgililere danışıp onların görüş ve düşüncelerinin alınması’¹²ni ifade eder.

Elmalılı şûrayı şöyle tanımlar: "Müşavere, şivar, meşvüre, meşvere, meşure, danışıp işaret almak, yani rey (oy) almak demektir. Toplanıp meşveret eden cemaate de "şûrâ" denilir ki, bu da esas itibarıyla öbürleri gibi mastardır. Arap dilinde “işaret” اشارة اليه “diye “الى” ile sılalandığı (kullanıldığı) zaman, dilimizde meşhur olduğu üzere el veya göz, kaş ile îmâ (işaret etme) mânâsına geldiği gibi, “اشار عليه” diye ‘على’ ile sılalandığı zaman da emretmek, oy vermek anlamına gelir. Müşavere işte bu mânâda işaret almak içindir. İstikak (türeme) bakımından işbu müşavere ve işaret, arı kovanından bal almak manasından veya satılık hayvanı göstermek veya anlamak için at pazarında binip koşturmak manasından alınmıştır.”¹³ Nasıl arı kovanından bal almak faydalı ve yararlı bir şeyi elde etmekse şûrada faydalı bir şeyi ortaya çıkarmak için yapılan bir faaliyettir. Aynı şekilde satılık hayvanın özelliklerini anlamak, onun hakkında bir fikir edinmek için onun yürütülmesi de bu manada onun özelliklerini ortaya çıkarmak için kendisine başvuru şûraya benzer bir yöntemdir. Şûrâ aslında "Fütyâ" ve "büşra" ölçüsünde masdar olup "teşavür" yani birbirinin görüşünü almak demektir. Kelimenin aslı arıdan bal almak manası ile ilgilidir. "Zû şûrâ" (Şûra sahibi) manasına da gelir. Nitekim bu mana şûra heyeti için de kullanılır.¹⁴ Müşavere, şivar, meşvüre, meşvere, meşure kelimeleri danışarak işaret almak, yani görüş almak anlamına gelir. Toplanarak meşveret eden cemaate de “şûra” denir ki bu da diğerleri gibi bir mastardır.¹⁵

Şûra; bir mesele hakkında kişilerin, bir grubun veya yöneticilerin en isabetli, en uygun ve en doğru çözüme ulaşmak için aralarında görüş ve fikir alış-verişi yapmaları, birbirlerinin tecrübelerinden istifade etmeleri ve birbirlerine danışmalarıdır.

II. Şûranın Alanı (Kısımları)

Elmalılı tefsirinde şûrayı, maddeler hâlinde kısımlara ayırmasa bile yaptığı yorumlarda şûrayı çeşitli bölümlerde değerlendirdiğini söyleyebiliriz. O, şûrayı ele aldığı âyetlerde şûranın hem bireysel hem toplumsal hem de siyasi yönüne temas eder.

⁹ el-Esbehani, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, yay.: Mektebetü'l-Encülü'l-Misriyye, tahk: Muhammed Ahmed Hâlefullah, Mısır, t.y., s. 396.

¹⁰ Türçan, Talip, “*Şûra*”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 230.

¹¹ el-Esbehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, s. 396.

¹² Türçan, “*Şûra*”, *DİA*, c. 39, s. 230.

¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1213.

¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4249.

¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1213.

a. Bireysel Açından Şûra

Kur'an'daki âyetlere genel manada baktığımızda bireysel olarak şûranın varlığını görürüz. Bireyselliğe vurgu yapan kurtuluşun da bireysel olarak gerçekleşeceğini ifade eden¹⁶ Kur'an'ın insanlar arası davranışları ve işleri düzenleyen hükümler vaz' etmemesi düşünülemezdi. Bunlar karı-koca, ebeveyn ve arkadaşlık ilişkileri ihtiva eden birçok konuda olabilir. Bireyselden istişareden kastımız ise, kişiler arası ilişkileri kapsayan danışmadır. Bireysel şûra, şahısların karşılaştıkları bir problemde veya herhangi bir meselede, kendilerini ilgilendirdiği husus itibariyle bir başkasının görüşünden istifade etmesi olayıdır. Kişileri ilgilendiren bu çeşit bir istişarede toplumsal bir yön yoktur. Yani, konusu ve sonuçları itibariyle bu çeşit bir istişare toplumu ilgilendirmez, şahısları ilgilendirir. Elmalılı tefsirinde bireysel manada şûrayı açıklamaya çalışmış ve bu amaçla âyetleri zikretmiştir. Örneğin o:

... فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ...

“...Eğer ana baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur...”¹⁷ âyeti hakkında, anne babanın çocuklarını istişare ederek iki seneden önce memeden kesmek istedikleri takdirde, ikisinin rıza göstermeleri şartıyla karar verebileceklerini, bu şekilde yapmakla yani anlaşarak çocuğu süttten kesmeye karar vermeleri durumunda ebeveyne herhangi bir günahın olmayacağını¹⁸ belirtir. Ayrıca anne baba istişare ederken çocuklarının menfaatlerini düşüneceklerini, ikisinin bir araya gelip istişare yaparak bir neticeye ulaşmaları durumunda hata ihtimalinin az olacağını, hata yapsalar bile bu hüsn-i niyetle ehli tarafından ve yerinde yapılan bir istişare neticesinde ortaya çıkan bir hatanın mazur görülebileceğini ifade ederek¹⁹ istişarenin bireysel manada insanın menfaatine bir durum olduğunu söyler. İstişare yapmakla hata oranının azaltılabileceğini, daha doğruya, daha iyiye, daha güzele ulaşma noktasında önemli bir adım atılacağını ifade eder. Ayrıca burada yapılan istişare sonucunda, verilen kararın hatalı olduğu sonradan ortaya çıksa bile, bu istişare yapılmasına engel bir durum değildir. Fakat taraflar birbirleriyle istişarede bulunmazlar veya birinin rızası olmadan tek taraflı bir karara varırlarsa bu durumun günah²⁰ olacağını söyleyerek meseleyi âyet bağlamında değerlendirir. Yukarıdaki âyette "emzirmeyi tamamlamak isteyen için" ifadesi, bu istişarede çocuğu emzirme taraftarı olan, süttten kesmeye razı olmayan kimsedir.²¹ Bu âyette, çocukla ilgili bir hususta anne-babanın nasıl davranması gerektiği ortaya konulmaktadır. Anne-baba çocuklarını süttten kesmek istediklerinde bunu istişare ederek çözüm yolu bulmaları daha doğru bir usuldür. İstişare etmek hata ihtimalini en aza indirir. İstişarenin ehli tarafından usulünce yapılması neticesinde

¹⁶ Fatır, 35/18, Bakara, 2/141, En'am, 6/164, İsrâ, 17/15, Ankebut, 29/12, Zümer, 39/7, Necm, 53/36-38.

¹⁷ Bakara, 2/233.

¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 798.

¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 798.

²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 798.

²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 798.

ortaya çıkan hata affedilebilecek bir hatadır. Burada zikredilen husus çocuğun sütten kesilmesi durumudur. Ailevi ve kişisel meselelerde iyi niyetle, yerli yerinde ve ehli tarafından yapılan bireysel istişareler arzulan ve tavsiye edilen bir husustur.

Kelime olarak *şe* ve *re* kökünden gelme de şûra konusunu bireysel manada ele alan başka âyetler de vardır. Yazır bunlara “istişare” anlamı vermiştir. Bunlardan bir tanesi,

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلًا فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَأَتَمِّرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاسَرْتُمُ فَسَرِّضْ لَهُ أُخْرَىٰ

*"Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlayamazsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir"*²² âyetidir. Elmalılı'ya göre, iki taraf, yani anne-baba anlaşarak, durumlarına uygun bir şekilde ve çocuğun menfaatini gözetecek bir tarzda, ne baba tarafından bir cimrilik ederek, ne de anne tarafından zorluk gösterilmeksizin aralarında istişare ederek icap eden ücreti ve çocuğun nafakasını kararlaştırmalıdır. Ayrıca birbirlerinden ayrılıp boşandılar diye küserek birbirlerine zorluk çıkarmalarının²³ kabul edilebilir bir durum olmadığını ortaya koyar. Yazır burada “ma’ruf” kelimesini istişâre, yani aranızda uygun bir şekilde (istişâre) anlaşın anlamında ele almıştır. Ma’ruf “bilinen, tanınan, benimsenen şey” manasına gelir.²⁴ Yazır bu kelimeye şûra manası vererek bir bakıma şûranın da “benimsenen, tanınan, bilinen” bir davranış çeşidi olduğuna işaret etmiştir. Kelime “şvr” kökünden gelme de Yazır, âyetin izahında istişare edilmesinin gerekliliğine vurgu yaparak bu konuyu tefsirinde izah etmeye çalışır. Ayrıca o, şûranın orta yolu bulmada, ortak bir karara varmada çok önemli bir rol oynadığını ortaya koyar. Açıktır ki istişare ederek bir karara varmak, meselelere uygun bir çözüm yolu bulmada en verimli yöntemdir.

Diğer bir âyet ise, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail ile ilgili olarak gördüğü rüya üzerine oğlu ile yaptığı konuşmayı anlatan şu ayettir:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: (İbrahim)Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni

²² Talâk, 65/6.

²³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 5072-5073.

²⁴ Çağrıci, Mustafa, “*Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-Münker*” *DİA*, c. 11, s. 138.

sabredenlerden bulursun, dedi”²⁵ Bu âyette Hz. İbrahim, oğluna, kurban edilme konusuna nasıl baktığını ve bu konu hakkında oğlunun hangi görüşte olduğunu sormuştur. Bunu yaparken de bir zorlama olmaksızın ilk önce istişare ederek görüşünü istemiştir. O, böyle davranmakla oğlu hem kendisine itaat edip boyun eğecek, hem de bu şekildeki bir karşılıkla sevaba nail olacaktı.²⁶ Yazır burada da, *şe ve re* kökünden gelme de âyette geçen İbrahim’in (a.s) oğluna sorduğu soruyu istişare manasında almıştır. Yazır, istişareden sonra itaat etmenin sevaba vesile olacak bir davranış olduğunu ifade eder. Hz. İbrahim oğluna bir zorlama da bulunmamış, onun bu konu hakkındaki görüşünü almış, yani ona danışmıştır. Şu halde Yazır, âyetin genelini göz önüne alarak Hz. İbrahim’in oğluna dediği “bir düşün, ne dersin?” ifadesini istişâre anlamında ele almıştır.

b. Toplumsal Açından Şûra

Şûranın toplumsal alanda da uygulanması gereken bir prensip olduğu açıktır. O toplumsal meselelerde kendisine başvuru toplumu doğruya, iyiye, isabetli karar vermeye götüren bir yoldur. Elmalılı şûrayı sosyal bir hadise olarak ele alır. Onun Kur’anî kavramları yerli yerinde yansıtmada konusundaki titizliği dikkate değerdir. Konuyla ilgili âyetleri zikrederek Yazır’ın açıklamalarına yer verelim:

فِيمَا رَحْمَةً مِّنَ اللَّهِ لَئِن لَّيْسَ لَهُمْ وَلِيُّ كُنْتَ فَمَا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever”²⁷ Bu âyette geçen *الأمْر* “ve emirde onlarla müşavere et” kısmıyla ilgili olarak, vahyin gelmediği, rey ve içtihadı dayanan harp gibi genel meselelerde, ashabının re’yini alması durumunu “emir”in yani yapılacak işin, ma’ruf yani iyi görülen bir iş olacağını söyler.²⁸ Elmalılı burada istişâre yapılacak işin ma’ruf yani iyi görülen bir iş olduğunu belirterek şûranın faydalı ve yararlı işlerde, tasvip edilen ve benimsenen işlerde olacağına işaret eder.

Âyetle ilgili yorumlarında Elmalılı “afv” ve “istiğfar” emirlerinden sonra “işte onlarla istişare et” buyrulmasında dikkati çeken bir takım nükteler ve hikmetlerin olduğuna işaret eder. Buna göre, Peygamber’in sahabeyle müşaveresi, şanlarının yüksekliğini ve payelerinin terfiini (yükseltilmesini) gerektirir. Bu da onların muhabbetlerinin artmasına sebep olur. Müşavereye tenezzül edilmemesi ise bir nevi hakareti içerisinde barındırır ki bundan da kötü huy, kötü ahlak meydana gelir. Sonuç olarak da âyette ifadesini bulan “etrafından dağılıp giderlerdi” durumunu ortaya çıkarırdı. Bunun için Peygamber’e ait müşavere bir

²⁵ Saffat, 37/102.

²⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 4062.

²⁷ Al-i İmran, 3/159.

²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 2, s. 1213.

kalp kazanmayı barındırır.²⁹ Elmalılı, şûrada insani bir durumun, muhatabı anlama, onun duygularına hitap etme gibi bir tarafın var olduğunu vurgulamak istemiştir. O, müşavere etmenin insanları bir arada tutan bir unsur olduğunu ortaya koyuyor. Hz. Peygamber'in sahabeyle istişaresi hem onların kalplerini kazanmaya vesile olacak hem de ona olan bağlılıkları artacaktır.

Peygamberin sahabeyle istişaresini “Rabba has kullar olun”,³⁰ “sizden hayra çağırın bir ümmet bulunsun”,³¹ “siz insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz”³² âyetleri bağlamında değerlendirerek, peygamberin gönderilmesinin bütün insanlar için kendisine uyulan, örnek bir ümmet teşkilini hedeflediğinden onun ashabının en yüksek bir siyasi ve ahlakî terbiyeyi kazanması ilahi bir iradenin eseridir der. Böyle bir terbiye ise “Allah'tan gelen bir rahmet”in³³ delaletiyle olacaktır. Bu ilahi rahmetin kendisi ise, peygamberlik okulunda istişare neticesinde hasıl olabileceğini ifade ederek, bu noktada peygamberin onlarla istişaresinin bir terbiyeyi ve bir hikmeti ihtiva ettiğini³⁴ söyler. Elmalılı ashabın ümmet için örnek olma vasfını ortaya koymak durumunda olduğundan, Peygamberin onlarla istişare etmesinin gerekliliğine vurgu yapar. İnsanlar için “örnek olma vasfı” ve “hayra çağırın bir ümmet olma” durumu, Allah'tan gelen bir rahmet ile peygamberin rahle-i tedrisinde sahabeyle istişare neticesinde ortaya çıkacak bir durumdu. Daha sonra gelen ve Hz. Peygamberi ve sahabetesini örnek alan insanlar açısından bu terbiye elzemdi.

İyi niyetle yapılan bir istişareden sonra çıkan netice hatalı olsa da bu durumda istişareyi yapanlar açısından bir sorumluluk yoktur. Çünkü iyi niyetle istişare yapılmış, ancak neticede hata ortaya çıkmıştır. Bu da aslında müşavere prensibini yaralayan bir husus değil, bilakis müşavere yapılmasını teşvik eden bir husustur. Elmalılı bu durumu şöyle ifade eder: Hz. Peygamber Uhud savaşı öncesinde ashabıyla müşavere etmişti. Hz. Peygamber Medine'den çıkılmamasına meyilli olduğu hâlde ashabın gençleri çıkılması yönünde görüş bildirmişlerdi. Medine'den çıkılınca da bilinen durum ortaya çıkmıştı. Bu olaydan sonra eğer Hz. Peygamber onlarla müşavereyi terk ederse o istişareden dolayı kalbinde bir üzüntü bulunduğu delalet ederdi. Bunun için bu vakıadan sonra istişare emri açıkça ifade edilmiştir ki Hz. Peygamberin kalbinde bu vakıadan dolayı bir burukluk olmadığı ve istişare hususunda üzüntünün tasvip edilen bir davranış şekli olmayıp tam bir emniyet içerisinde hareket etmek lazım geldiği ve hüsn-i niyet ile gerçekleşen kişisel içtihattan dolayı sonunda hata olsa bile öncesinde bir mesuliyet olmayacağı anlaşılmış olsun.³⁵ Elmalılı Uhud savaşı gibi bir büyük savaş sonrası Peygambere vahyedilen âyetin istişare yapılması yönünde serdedilmesini önemli görür. Âyet bir bakıma bundan sonraki işlerde de peygamberin ashabıyla istişare etmesinin lüzumuna ve gerekliliğine işaret eder. Böyle bir mağlubiyet ve yetmiş kadar şehit verilmiş bir savaştan sonra,

²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1213-1214.

³⁰ Al-i İmran, 3/79.

³¹ Al-i İmran, 3/104.

³² Al-i İmran, 3/110.

³³ Al-i İmran, 3/159.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1214.

³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1214.

Peygambere emredilen istişarenin bizim için de elzem olduğu izahattan varestedir. Peygamberi ve sahabesini örnek alan ümmet ebette ki şûra prensibini hayatlarının bir parçası yapmak durumundadırlar.

Elmalılı, İslam siyaset sisteminin zorbalık ve zulüm fikrinden uzak bir yapıda olduğunu, içinde hoşgörüyü barındıran bir ruh yapısı ve ahlaka dayandığını söyler. Bunu da Uhud savaşı öncesi yaşanan olayla bağlantı kurarak anlatır. Münafıkların reislerinden Abdullah İbni Übeyy müşavereye dâhil edilmiş olduğu halde istişareyi tanımamıştır. O fikri tahakküme kapılarak en zor zamanda işe iştirak ve müdahale hırsıyla "bize işten bir hisse var mı", "bize bu işten bir şey olsaydı..." ifadelerini kullanmış, yani bizim bu işte menfaatimiz ne olacak? elimize ne geçecek? demek istemiş, bunun üzerine ona "deki işin hepsi Allah'a aittir"³⁶ cevabı verilmiştir. Bu olay gerçekleşmiş olmasına rağmen "onlarla iş hakkında istişare et" âyetiyle İslam siyasetinin zorbalık ve zulüm fikrine dayanmadığına işaret etmiş, aksine onun hoşgörüyü temel alan bir ruh ve ahlaka dayandığını belirtmiştir. Bu hoşgörünün tevhit esasına ve ihlâs fikrine aykırı olarak açık veya gizli bir şirk ve Allah'a ortak koşmaya varan bir işe katılma durumunda olmaması gerektiğini³⁷ ifade etmiştir. Yani yapılan istişare, tevhit esasına ve kişinin ihlasına zarar verecek bir şekilde neticelenemez. Aynı zamanda o, bu zamana kadar baskı ve zulümle olan uygulamaları bir bakıma eleştirmiştir. Bunu yaparken dikkat edilmesi gereken şey, karşıdaki insana gösterilen hoşgörünün tevhit ilkesini zedeleyecek bir tarzda olmamasıdır. İstişareye katılan kimsenin dinin temelleriyle ilgili, dini nasslara zarar verecek herhangi bir görüşü serdetmesi, kabul edilecek bir durum değildir.

Merhum Elmalılı bu izahlarının ardından "onları işe ortak et" buyrulmayıp da "işte onlarla istişare et" buyrulmasının sebebi üzerinde durur. Âyetin bu şekilde gelmesi münafıkları reddetmek amacıyla gelmemiştir. Ayrıca yapılan müşavere "işin hepsi Allah'a aittir" âyetindeki vahdeti bozan bir mahiyette de değildir. Bilakis buradaki amaç, düşünmenin ve olayı ortaya koymanın tercih edilen bir durum olmasına işaret içindir. Âyetin evvelinde "Allah'tan gelen bir rahmetle" ve sonunda da "azmettiğinde Allah'a tevekkül et" âyetiyle bütün işin Allah'a döndürülmesi bu noktada tevhidi anlatır. Yani en sonunda işlerin dayanacağı nokta tevhittir. O'na sarılmak, O'na güvenmek ve O'na teslim olmaktır. Bundan sonra Elmalılı şûranın asıl amacını ortaya koyar. O da şudur: Şu neticeyi çıkarabiliriz ki şûranın görevi, kendi başına kişinin arzu ve isteklerini ifade eden iradelerini göstermek için değil, istişare edilen işte insanların genel menfaatini aramak ve akli ve nakli delillerden hareket ederek kendisi ile amel olunması gereken Allah'ın hükmünü ortaya koymaktır. Bu şekilde ortaya çıkacak irade, aslında hiçbir kıymeti olmayan sadece beşeri bir iradeyi değil gelecekte gerçekleşecek olan ilahi iradeyi temsil ve ona uyarak faydalı bir şekilde hüküm icra edebilir. Burada beşeri iradenin hiçbir hükmü yok denemez. Fakat ilmin iradeye tabi olması ile iradenin ilme tabi olması arasında büyük bir fark olduğunu unutmamak gerekir.³⁸ Şu halde şûra; işin başlangıcında bir ilmi fikirle hakkı

³⁶ Al-i İmran, 3/154.

³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1215.

³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1215.

araştırma ve ilahi iradenin tecellilerine tabi olmak ve cüzi iradelerini kendi temennilerini ortaya çıkarmak için değil, Hakk'ın hükmünü ortaya koymayı ve açıklamayı içerir. Aksi takdirde ortada istişare değil çeşitli isteklerin çekişmesi ve mücadelesi cereyan eder ve bu münakaşa, hak ve hayır fikri ile Allah'ın hükmüne döndürülmedikçe çeşitli fırkaların çarpışması, batması gerekli olur.³⁹ Aslında Allah'ın hükmünün ortaya konulmaya çalışılması insanların genel menfaatine uygun olanın ortaya konulmasını gerektirir. Bunu sağlayacak olan şey de şûradır. Allah'ın hükmünün ortaya konulmasında insanın hiçbir dahlinin olmadığı söylenemez. Ama burada aslolan iradenin ilme tabi olması yani insanın Allah'a tabi olmasıdır. Doğru olan Allah'ın koyduğu hükümlerdir. Aslolan Allah'ın iradesini ortaya çıkarmak için istişare yapılmasıdır. Yoksa insanların istişare ederek doğru olduğunu söylediği veya o kanaate vardığı şeyler değildir. Yani bir bakıma Yazır, günah, kötü ve insanların zararına olan hususlarda istişareyi tasvip etmemektedir.

Şûranın vurgulandığı ikinci bir âyet şöyledir:

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namaz kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da harcarlar. Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırılar.”⁴⁰ Âyetteki, “onların işleri aralarında istişare iledir.” ifadesi hakkında onların işleri zihinlerinde şûra ile olduğunu belirtir.⁴¹ Yani onların işleri aralarında baskı ile değil de, danışarak, birbirlerinin görüşlerine müracaat ederek olur. Kendi işlerini kendileri halledip başkalarına bırakmadan; aralarında dayanışmasız, toplumsuz, darmadağınık da değil, toplanıp sözü bir etmesini bilirler.⁴² Kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak da ederler. Belli ki bu infak şûra ile verilen kararın yerine getirilmesi için gereken masrafı temin manasını anlatmaktadır.⁴³ Yazır farklı bir sonuca giderek istişare ile infakı bir bakıma aynı noktada buluşturmuştur. Buradaki infakın şûrada alınan kararı desteklemek için kullanılmasının önemi üzerinde durur. Ayrıca müminlerin bir dizi özellikleri zikredilir. Allah'ın davetine icabetten ve namaz kılmalarından sonra işlerinin şûra ile olduğunun vurgulanması manidardır. Yönetimde veya toplumsal meselelerde uygulanacak şûranın biçimi, baskıya değil bilakis danışmaya, birbirlerinin görüşlerinden istifade etmeye dayanan bir yöntemdir. Birbirlerinin görüşünden istifade ederek bu sürecin sonunda bir karara varmak suretiyle ortak bir ses ve uyum meydana gelecektir. Bu da ideal bir toplumun oluşturulmasında en önemli adımlardan biri olacaktır.

c. Şûranın Siyasal Yönü

³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1215-1216.

⁴⁰ Şûra, 42/37-38.

⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248.

⁴² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248.

⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4249.

İnsanlık için kıyamete kadar rehber olarak gönderilen Kur'an'ı Kerim'in, siyasi alanda kullanılan kavramlardan şûra ile ilgili bazı atıflar yaptığını görürüz. Örneğin devlet başkanlarından örnekler verir. Yöneticilerin kavimlerinin ileri gelenleriyle yaptığı görüş alışverişleri istişareyi izah açısından önemli bir argümandır. Onun için de devlet işlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesinde şûra (danışma) kurumu çok önemli görevler icra eden bir yere sahip olup, İslâm siyaset kültüründe merkezi bir konumdadır.⁴⁴ Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda istişarenin yalnız bu ümmet için değil; geçmiş ümmetler için de geçerli bir uygulama olarak var olduğunu görürüz. Mesela: Hz. Süleyman'ın Belkıs'ın tahtının getirilmesi konusunda yanındakilere danışması böyledir:

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ

"(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: Ey ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?"⁴⁵ âyetinde, Hz. Süleyman'ın kendileriyle meşverette bulunduğu bir şûra meclisi vardır. Yine Sebe Melikesi Belkıs'ın Süleyman (a.s.)'dan gelen mektup üzerine kavminin ileri gelenleriyle yaptığı istişâre şöyle anlatılır:

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُون

"(Sonra Melike) dedi ki: Beyler, ulular! Bu işimde bana bir fikir verin. (bilirsiniz) siz yanımda olmadan (size danışmadan) hiçbir işi kestirip atmam."⁴⁶ Yazır, âyette geçen *mele* kelimesinden kastın milletin ileri gelenleri ve bir heyet, *eftunî*'den kastın ise "Bana bu konuda bir şey söyleyin, bir fetva verin." Olduğunu söyler. O, âyetle ilgili açıklamalarını şöyle sürdürür: *İftâ* bir zorluğun açıklanması ile güç vermektir. Ve şer'i işlerde bilindiğine göre burada bu tabir, bu meclisin hüküm verme yetkisini ifade etmekten uzak değildir. "Emrimde" yani bu işimde vereceğim karar hakkında sizler bana bu işin doğruluğu hakkında bir şey ifade etmedikçe ben şimdiye kadar hiçbir iş yapmış değilim. Yani şimdiye kadar devlet işlerinin hiç birinde zulüm ve tahakküm yaparak sizin rey'inizi almadan kendiliğimden karar vermedim. Bilakis her ne yaptıysam sizlerin huzurunuzda ve görüşünüzü alarak yaptım. Onun içinde Süleyman (a.s.)'ın gönderdiği mektuba⁴⁷ cevap vermede de "sizin bu konudaki görüşünüzü alarak bir karara varmak istiyorum" demesi bu kimselerin, önemli işleri müşavere etmek için huzurunda toplanması, mu'tad olan danışma heyetinin varlığına işaret ediyor.⁴⁸ Burada devlet başkanının zulüm ve tahakküm yapmayarak kendi meclisinin kararları doğrultusunda hareket ettiğini görüyoruz. Yazır, danışma işinin sıklıkla yapıldığını, bu durumun tasdik ve tasvib edilen bir davranış şekli olduğunu ifade eder. Ayrıca devlet başkanının yanında kendilerine danışacak bir heyetin var olduğunu görüyoruz.

⁴⁴ Çalışkan, İsmail, *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*, Ankara Okulu, Ankara 2003, s. 299.

⁴⁵ Neml, 27/38.

⁴⁶ Neml, 27/32.

⁴⁷ Hz. Süleyman'ın gönderdiği mektupla ilgili âyetlere bkz., Neml, 27/28-31.

⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 3675-3676.

Buradan hareketle Yazır, aslında çağdaş devlet nizamında ve siyasetinde zulüm ve tahakkümün yer almadığını ifade etmek istiyor. Baskı ve zulmün kabul edilebilir bir durum olmadığını ortaya koyuyor. Devlet başkanı dahi olsa, Süleyman (a.s.) ve Belkıs örneğinde olduğu gibi, bir iş hakkında etrafındaki insanların görüşlerinden istifade etmek durumundadır. Etrafındaki insanlara danışarak işlerini halletmelerinin doğru bir davranış olduğunu âyetleri bu minvalde tefsir ederek ortaya koymaya çalışıyor. Belkıs'ın devlet işlerinde ilgili kimselerin görüşleriyle hareket ettiğini ve bu görüşlerine değer verdiğini söylemesi dikkate değerdir. Ayrıca eskiden beri böyle bir usulü takip ettiğini ifade etmesi anlamlıdır. Bu durum, bir bakıma günümüze atıfta bulunarak devlet başkanlarının ve yöneticilerin etrafındaki kimselere danışmasının güzel ve uygun bir davranış olduğunu ortaya koyuyor. Bu sadece devlet başkanı ile ilgili değildir. Her seviyeden yönetici kimseler de şûrayı kullanarak en uygun çözüme ulaşmaya çabalamalıdır.

İstişare heyetin varlığıyla birlikte o zamana kadar hükümet işlerinde tahakküm yapılmamış olması medh edilecek bir durumdur. Kişilerin görüşlerine önem verilmesi de güzel gösterilerek meşveretin ehemmiyeti ortaya konulmuştur. Bu durum zahiri bir görüş alma durumunu ortaya koymaktadır. Fakat daha sonra gelen âyetten anlaşılacağı üzere bu fikir alma, emir ve kumandaya müdahale derecesine varmayan kabul edilebilir bir görüş bildirme mahiyetinden ileri gitmediği için tefsirciler yalnız istişarenin ehemmiyetinden bahsetmişlerdir.⁴⁹ Bir bakıma burada emir ve kumandaya ilişkin istişare neticesinde, müdahale boyutuna varmayan bir görüş alma durumu olduğu için müfessirler sadece istişarenin önemi ile ilgili bir değerlendirme yapmışlardır. Aslında yapılması gereken devlet başkanına zamanı ve yeri geldiğinde doğru yolu göstermek olmalıdır. İstişare ehli kişiler istişare neticesinde çıkan karara devlet başkanının uymasını sağlamak durumundadırlar. Devlet başkanı da olsa istişare neticesinde çıkan karara uymalıdır. Elmalı yukarıdaki açıklamaları serdettikten sonra daha sonra gelen şu âyeti zikreder:

قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَأَوْلُوا بِأَسْ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكُمْ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ

"Biz kuvvetli ve çok büyük savaş gücü sahibiyiz. Ve emir senindir. Öyleyse sen bak (karar ver), ne emir vereceksin?" dediler.⁵⁰ Bu âyet hakkında şu açıklamaları yapar: "Bu heyet dediler biz kuvvet sahibleriyiz ve şiddetli bir harb ehliyiz. –Ba'zıları bu sözü, biz kuvvet adamları harb-ü darb ehli askerleriz, siyaset ve rey'iden anlamayız, ne emredersen onu yaparız ma'nâsına telâkki etmişlerdir. Bunun asker zihniyetini göstermesi i'tibariyle kayde şayan bir ma'nâ olduğunda şüphe yok ise de "eftunî fi emrî" diye başlayan kelâmın cereyanı sâde bir şûrayı askerîden ibaret olmamasında zâhiridir. «Biz» diyenler şahıslarını değil, mektuba muhatab olan cem'iyetin, ya'ni Devletlerin kuvvetini kasd etmişlerdir. Teslim olmamak için harb etmek lâzım geleceğini düşünerek kuvvetimiz vardır, şiddetli harb edebiliriz diyorlar, bununla beraber harb etmeliyiz demiyorlar ve emre müdahaleyi tecviz etmiyorlar da harb olmaksızın bir çare bulunabildiği takdirde

⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 3676.

⁵⁰ Neml, 27/33

memnun olacaklarını andırır bir suretle teslimi salâhiyet ve edebi siyasîye riâyet ile sözü şöyle bitiriyorlar. “ve’l-emrû ileyk” mamafih emir sana aittir. –Sana müfevvezdir. “fenzur maza te’murin” bak imdi ne emrediyorsun?- Harb mi yaparsın, yoksa sulha bir çaremi bulursun?”⁵¹

Yukarıda bahsi geçen heyet Belkıs ve onun etrafında kendileriyle istişare ettikleri bir topluluktur. Belkıs’ın bu heyetle yaptığı istişare mantıklı bir çerçevede vuku bulmuştur. Bir devlet yöneticisi ve etrafındaki heyetin makul ölçüler çerçevesinde istişare ettiklerine ve mantıklı çıkarımlarda bulduklarına şahit oluyoruz. Burada ideal manada bir istişarenin var olduğunu söyleyebiliriz. İstişare eden topluluklar ve devlet başkanları toplumlarının selametini düşünerek harp vb. felaketlerden kendilerini korumak için çaba göstermeleri tercih edilen bir husustur. Bunun temininin en güzel yollarından birisi istişaredir. Çünkü istişare yapmaya ehliyetli kimseler kendi toplumlarının menfaatini ve geleceğini düşünerek karar veren kimselerdir. Onlar mantıklı görüşler ortaya koyarak, fikirleri tartışarak, kendi aralarında istişare ederek toplumlarını felaketten korurlar. Hata yapma olasılığı olsa bile istişare yaptıklarından dolayı bu kınanacak bir hata değildir. Çünkü doğru yapma olasılığı daha fazladır. İstişarenin sonucu mutlak doğru da değildir. Hata yapılma olasılığı vardır. Ama ehli tarafından yapılırsa isabet etme olasılığı daha fazladır.

Yazır’ın değerlendirmelerde bulunduğu diğer bir âyet şöyledir:

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

256

“Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: Bu çok bilgili bir sihirbazdır. Sizi yurdundan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?”⁵² Âyetin anlattığına göre, Firavun’un istişare ettiği bir danışma meclisi vardır. Firavun’un kavminde bulunan bu heyet, Firavun’un şurası olarak kabul edilebilecek bu belirli grup, Hz. Musa hakkında “Her halde çok bilgiç mahir bir sihirbazdır sizi yerinizden çıkarmak istiyor. Şu halde ne emredersiniz?” dediler.⁵³ Firavun’un kendileriyle istişare ettiği bu topluluk Firavun’a Hz. Musa hakkındaki görüşlerini ifade ediyor. Şuarâ Sûresi’nde “Ne emredersiniz”⁵⁴ sözünü Firavun’un söylediği ifade buyruluyor. Yazır, A’raf sûresinde istişare ettiği heyetin, Firavun’a “Ne söylersiniz?” diyerek onun görüşünü öğrenmek istediğini; Şuâra sûresinde ise Firavun’un kavminin ileri gelenlerinin düşüncesinin nasıl olduğunu öğrenmek istediğini belirtir. Buradan hareketle müfessirimiz, Firavun’un danışma meclisinin, onun görüş ve tekliflerini tasdik edip desteklediğinden ve gereğini müzakereye sunduklarından dolayı bu söz yalnızca başkanın sözü değil, aynı zamanda o topluluğun sözü konumuna geldiğini söyler. Yani istişare neticesinde Firavun ve o topluluk bir karar etrafında bir araya geldiğinden “Ne emredersiniz?” sözü hem Firavun’un hem de onun istişare ettiği topluluğun sözü olmuştur. Yazır iki farklı âyette geçen “Ne buyurursunuz?” sözünü istişare kavramını da araya

⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 3676-3677.

⁵² A’raf, 7/109-110.

⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4, s. 2230.

⁵⁴ Şuarâ, 26/35.

katarak birleştirmiştir. Yazır, A'raf sûresi hakkında açıklamalarına devam eder: O topluluk "Siz ne emredersiniz?" dediler. Burada "Siz ne düşünüyor, ne diyorsunuz, ne teklif ediyorsunuz?" yerine "Ne emredersiniz?" denilmiş olması, çok dikkat çekicidir. Dış görünüşüyle bu deyim, Firavun hükümetinin yönetim ve işleri yürütme yetkisinin bu danışma meclisinin elinde bulunduğunu gösterir.⁵⁵ "O sizi yerinizden çıkarmak istiyor." cümlesi de bu danışma meclisinin tamamen Mısır'ın yerli halkından meydana gelmiş bir heyet olduğunu akla getirir. Buna verilen "Onu ve kardeşini beklet." cevabı bizzat Firavun'a hitap olarak gösterilmiştir. Bu ise muhatapların doğrudan doğruya Firavun ile konuşabilir bir mevkide bulunan kimseler olduğunu açıkça anlattığından âyetin zahirine göre, meselenin kamuoyuna sunulmuş olduğu sabit değil ise de her halde Mısırlılardan meydana gelen bir cemiyetin veya heyetin istişaresine sunulduğu ve bunlara da: "Siz ne emredersiniz?" denildiği kesindir. Böyle demek ise o cemiyetin Firavun hükümetinde karar yetkisine (Ulül'emr) sahip olduğunu itiraf etmek demektir. Bu da "Ben sizin en yüce Rabbinizim."⁵⁶ demekte olan Firavun'un güttüğü dava açısından büyük bir çelişkidir. Demek oluyor ki Firavun, önemli bir olayın sıkıntısı altında kalınca tanrılık davasını geçici olarak da olsa bir tarafa bırakıp, kulları saydığı adamlarından ve memurlarından meydana gelen topluluğa veya kendi halkına karşı "Ne emrediyorsunuz?" diyerek, emir sizindir, siz benim amirim veya efendimsiniz dercesine sahte ve riyakârca bir yaltaklık tavrı takınarak, sanki tehlike kendisiyle ilgili değilmiş de halkla ilgiliymiş ve bundan dolayı da söz sahibi onlarmış gibi göstermiştir ki, bunda Firavun sihirbazlığının önemli bir misali vardır.⁵⁷ Yukarıda Firavun, Mısırlılardan müteşekkil bir istişare heyetine, Hz. Musa hakkındaki görüşlerini sormuş ve bunu ifade ederken de "Sizin bu konudaki görüşünüz, düşünceniz nedir?" yerine "Ne emredersiniz?" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Aslında o tanrılık iddiasında bulunan, istişare etme niyetinde olmayan ve zorda kaldığından böyle diyen bir kişidir. O aslında niyeti danışma olmayan iki yüzlü bir tavırla etrafındaki kişilere düşüncelerini sormuştur. O bu şekilde davranarak sanki kendisi ile bir tehlike yokmuş halkıyla ilgili bir tehlike varmış gibi göstererek kendi kurnazlığını göstermiştir.

Hz. Musa'dan, "Eğer doğrulardan isen haydi getir bakalım onu!"⁵⁸ diye mucize talep ettiğine göre, anlaşılıyor ki, Firavun daha önce sadık peygamberlerin gelmiş ve hepsinin de mucizeler getirmiş olduğuna vakıftır.⁵⁹ Firavun eski kavimlere ait bilgisini dayanarak Hz. Musa'dan mucize istemiştir.

Bu durumda Firavun, göz önünde olup biten "asâ" ve "beyaz el" mucizelerinin de gerçekten birer mucizeden başka bir şey olamayacağını anlamıştır. Fakat hakikatin kabulünü kendi düşüncesine ve özellikle siyasi çıkarlarına aykırı görmüştür. O, zamanında sihir ve hokkabazlık gibi tezvir ve göz boyama sanatlarının çok yaygın olması dolayısıyla kendi emrinde yanıtılmaya

⁵⁵ Ehlü'l-Hal ve'l-Akd devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili olan heyet anlamında kullanılan bir İslam Hukuku terimidir. (Daha fazla bilgi için bkz. El-Ensârî, Abdulhamîd İsmâil, "Ehlü'l-Hal ve'l-Akd", *DİA*, İstanbul 1991, c. 4, s. 539-541).

⁵⁶ Nâziât, 79/24.

⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2230-2231.

⁵⁸ Şuarâ, 26/31.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2231-2232.

müsaait bir halk bulunduğunun farkındadır. Firavun, halkın siyasi çıkarlarına ve vatanseverlik duygularına ve damarlarına basarak Hz. Musa'yı, bütün Mısırlıları vatanlarından sürüp çıkarmak isteyen gizli bir düşman gibi göstermiş ve onun böyle bir aykırı bir fikri ve düşüncesi varmış da gizliyormuş gibi tanıtmaya çalışmıştır. Böylece Hz. Musa'nın hak davasını sihir, kendi çarpık görüşlerini de gerçekmiş gibi satmak istemiş ve bu çarpıklığıda şûranın müzakeresine sunmuştur.⁶⁰ Bu olay şûranın yanlış amaçlar için kullanılabileceğini göstermektedir. Onun için de önyargılardan arınarak kendisi hakkında herhangi bir menfaat gözetmeden şûra kurumuna başvurmak tasvib edilen bir durumdur. Amaç şûrayı etkilemek değil, gerçeği ortaya çıkarmak olmalıdır. Buna rağmen şûra o kişiyi gittiği yanlıştan kurtarabilir, doğru bir çözüm üretebilir.

Firavun'un "Ne emredersiniz?" sözüne karşı o mele, yani danışma meclisi, "Onu ve kardeşini beklet, yani hemen bir şey yapma da biraz oyala, şehirlere toplayıcılar, derleyiciler gönder, sihirbazlıkta bilgili ve mahir ne kadar sihirbaz varsa hepsini sana bulup getirsinler." dediler.⁶¹ Derhal bir saldırıya geçmeyi münasip görmeyip bu şekilde bir tecrübe yaşamak ve Hz. Musa'yı bir sınavdan geçirmeyi teklif ettiler. Bundan anlaşılıyor ki, ne olursa olsun müşaverenin, gerçeğin açığa çıkmasını sağlayabilecek özel bir faydası vardır.⁶² Danışma meclisi Firavun'un zihnindeki farklı niyete rağmen yine de uygun bir çözüm önermişlerdir. Onlar soğukkanlı hareket ederek Hz. Musa ve kardeşini doğrudan ortadan kaldırmak yerine onların başka şekilde etkisiz hâle getirilmelerini ve mağlup edilmelerini istemişlerdir. Bu şekilde hem halkın gözünde değerlerini yükseltecekler, hem de kendilerine göre Hz. Musa ve kardeşini yendiklerini, onları zorlamadıklarını, baskı ve zulüm yapmadıklarını göstereceklerdi. Burada onların yaptıkları şûrayla, akıllıca bir yöntem takip etmiş olacaklar, vakıanın gelecekteki durumunu düşünerek ona göre tavırlarını ortaya koyacaklardı.

III. Hamdi Yazır'ın Şûra ile İlgili Diğer Görüşleri

a. Şûranın Hükümü

Elmalılı'ya göre istişare etmek vaciptir. Bu görüş klasik fıkıh doktrininde azınlığın tercih ettiği görüştür.⁶³ Elmalılı şûranın hükümü hakkında değerlendirmelerini şu şekilde yapar: İstişare emrinin vacib mi yoksa mendub mu olduğu hususunda alimler ihtilaf etmiştir. İmam-ı Şafii mendub olarak kabul etse de zahir olan şey vacib (farz) olduğudur. Fakat tefsircilerin ve ulemanın ittifakı Allah'tan vahiy gelmiş bulunan bir hususta Peygamberin ümmet ile müşavere etmesi caiz değildi. Çünkü nass karşısında rey batıldır.⁶⁴ Mevridi nasda (nassın geldiği yerde) ictihada mesağ (izin, ruhsat) olmadığı bilinen bir şeydir.⁶⁵

⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2232.

⁶¹ A'raf, 7/111-112.

⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2232.

⁶³ Türcan, "Şûra", *DİA*, c. 39, s. 233.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1216.

⁶⁵ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Hikmet yay., y.y., 1982, s. 20; Söz konusu madde hakkında Ali Haydar Efendi'nin değerlendirmesi şu şekildedir: "(Mevrid-i

Elmalılı bu konudaki sözlerini şûranın asıl hikmetinin ümmetin yetişmesi eğitim ve öğretimi için gelmiş olmasıyla açıklar: Bütün bunlardan anlaşılıyor ki burada Peygambere hitap olarak gelen “Veşâvirhum.” (Onlarla istişare et.) emri yukarıda beyan olunduğu üzere birçok faydalı hususu içermekle beraber bunun illet ve asıl hikmeti ümmetin öğretim ve terbiyesi için gelmiş olmasıdır. Şu halde Peygamber için müşavere mendub da olsa ümmet için vaciptir. Nitekim diğer bir âyette “Onların işleri aralarında istişare ileler.” buyrulmuştur.⁶⁶ Yazır'a göre, istişare, peygambere kendi hususiyetinden dolayı mendup olarak kabul edilse bile ümmeti için vaciptir. Çünkü onun Peygamber olma durumu, yani Allah'ın gözetiminde olması söz konusu idi. Fakat ümmet için böyle bir durum söz konusu olmadığından onlar için vaciptir.

Yazır, şûranın alanı ile ilgili olarak genel yaklaşımı takip ederek nassla düzenlenen meselelerin şûra konusu yapılamayacağını⁶⁷ kabul etmiştir. O, hakkında herhangi bir nass bulunmayan konularda istişare etmek ile ilgili olarak, alimlerin değişik fikirlerde olduğunu zikrettikten sonra meselenin özünü, vahye mazhar olan Hz. Peygamber'in din içinde ictihatla görevli olup olmadığı meselesiyle irtibatlandırarak açıklar. O, Rasulullah'ın vahyi beklediğini vahiy gelmeyen hususlarda ise içtihatıyla amel ettiğini, hata ortaya çıktığında vahiyle düzeltildiğini ifade eder. Daha sonra Yazır, “Her konuda istişare caiz midir değil midir?” diye bir soru sorar ve cevabını alimlerin bu konudaki görüşünü zikrederek cevap verir: Bir çok âlim ve müfessir “İş hususunda onlarla istişare et.” emrinin harbe ait konularda olduğu fikrindedirler. Çünkü vahiy bulunan hususta istişare caiz olmadığı yakîn olarak bilinmektedir. Âyette ifade edilen “fi'l-emr” deki “elif-lam”ın istiğrak yani bütün işleri kapsamadığı; bilakis (ahd) yani önceden bahsedilen (harb) gibi zihni bir konudan bahsedildiği anlaşılır. Yani âyet Uhud savaşından sonra indiğinden, buradaki “El-emr” vuku bulan ve insanların bildiği bir olayı anlatmaktadır. Onun için de bu âyette kendisinden bahsedilen emir, harp ve düşmanla karşı karşıya gelmektir. Şu halde “emir”in de buna tahsis edilmiş olması gerekir. Lakin diğer âlimler ise “El-emr” in âmm (genel) olduğunu söylemişlerdir. Ancak nass'ın geldiği hususlara hasredilmiş ve daha sonra genel bir şekilde hüccet (delil) olarak kalmıştır. Buradaki “Bütün iş Allah'a aittir.” âyetindeki “bütün emr” harbe mahsus olmadığı gibi “fi'l-emr” deki emr de harbe ait değildir. Daha sonra nass karşısında yapılan içtihadın veya Allah'ın emri karşısında rey ve kıyas'ın lanetlenmiş İblis'in bir özelliği olduğunu ifade eder: Delillerin ortaya çıkmasından sonra ihtilaf edenler ve Allah'ın kitabına iman etmeyenler aleyhinde gelen âyetlerin, nassın geldiği yerde içtihadın caiz olmadığını gösterdikleri ve daha açıkçası nass karşısında içtihadın, Allah'ın emri karşısında rey ve kıyas ile isyan eden mel'ûn (lanetlenmiş) İblis'in hali olduğu

nassda) yâni her hangi mes'ele ki, onda nass-ı şâri' vârid olmuştur, o nassın hilâfına olarak, (ictihâda) yâni müctehidlerin ictihâd etmelerine (mesâğ) yâni, cevâz-ı şer'î (yoktur.) ve bir mes'ele ki, onda nass-ı şâri' vârid olmuştur, ibâd için onu tağyir etmek kâbil olamaz. Ve öyle nassın muhâlifî olan ictihâdi i'tibâr ve onunla amel olunamaz. Çünkü kıyâs ve ictihâdın sıhhati fûrû'da ademü'n-nass yâni nass-ı şâri' bulunmaması ile meşruttur...”bkz. Ali Haydar Efendi, *Düerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev: Raşit Gündoğdu- Osman Erdem, Osmanlı yayinevi, y.y., t.y., c. 1, s. 43-44.

⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1217.

⁶⁷ Türcan, “Şûra”, *DİA*, c. 39, s. 233.

malumdur. Şu halde meselenin ruhu, vahye mazhar olan Resulullah'ın din içinde içtihatla da görevli olup olmadığı meselesidir.⁶⁸ Peygamber için içtihatı caiz görmeyenler istişarenin harp gibi sırf dünyevi olan hususlara ait olduğuna inanmışlardır.⁶⁹ Hâlbuki Usul İlmî'nde sahih olan görüş şudur ki, Rasulallah vahyi bekler ve vahiy gelmeyen hususlarda içtihadı ile amel ederdi. Bu içtihatla başlangıçta hata olabilir; ancak, hata meydana geldiğinde vahiyle düzeltilir, bu şekilde devam etmezdi. Peygamberin içtihadının diğer içtihatlardan farkı bu idi. Yoksa Cenab-ı Allah "İçlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkarırlar, onun ne olduğunu bilirlerdi."⁷⁰ diye müctehit âlimleri övmüş ve, "Ey akıl sahipleri ibret alın."⁷¹ diye basiretli davranmak ile i'tibar (ibret alma) ve kıyası da emretmişken, basiret sahiplerinin efendisi olan, akıl ve zekâsı herkesin üstünde bulunan Resulullah'ın bu nasslardan hariç olamayacağı açıktır. Şu hâlde Resulullah, vahy inmeyince içtihatla görevliydi. İctihat ise mübahase (karşılıklı konuşma) ve münazara (ilmî tartışma) ile kuvvet bulacağı için, vahyin gelmesinin dışında müşavere ile de görevli olmuştur.⁷² Yazır, bu "iş hakkında onlarla istişare et" vahyi nazil olduğunda Rasulallah şöyle buyurmuştur diyerek iki hadis zikretmiştir: "Biliniz ki Allah ve Resulü müşavere eden müstağnidir, lakin Allah Teâlâ bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı, onlardan her kim istişare ederse doğru yoldan ayrılmaz ve her kim terk ederse hatadan kurtulmaz." Diğer bir hadiste ise "müşavere eden bir kavim her halde işlerin en doğrusuna muvaffak olur." Suat Yıldırım tarafından hazırlattırılan *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirinin fihristinde bu hadisler zikredilmiş fakat kaynakları zikredilmemiştir.⁷³ Biz de hadis kaynaklarında Elmalılı'nın zikrettiği bu hadisleri rastlayamadık.

b. İstişareyi Yapacak Kimselerin Özellikleri

Devlet yönetimiyle ilgili işlerde şûraya kimlerin katılacağı konusunda Kitap ve Sünnet'te özel bir düzenleme olmadığı bilinmektedir. Hz. Peygamber de bu konuda tek bir yöntem izlememiş, bazı meseleleri mescitte hazır olan bütün ashapla, bazılarını ise başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere ashabin ileri gelenleriyle istişare etmiştir.⁷⁴ Elmalılı, şûrayı yapacak kimselerin seçkin insanlardan meydana gelmesini, sıradan insanlar olmaması gerektiğini ısrarla vurgular: Birbirlerinin görüşlerine başvurmalarının şekli, görüş ileri sürmek yeteneği olan, müracaat sahipleridir ki bunlar kendilerine danışılacak kimseler ve halkın görüşünü temsil edebilecek içtihat sahibi "hall ve akd" ehli (meseleleri düşünüp çözüme bağlayacak kimseler) olmak durumundadır.⁷⁵ Uzmanların yani işin ehli olan insanların meseleleri ele almasının sağlıklı sonuçlara götüreceği yegane yol olduğunu düşünür. Yani istişareyi yapanların sıradan kimseler değil de toplumda öne çıkmış, halkın hassasiyetlerini bilen, halkı en iyi şekilde temsil

⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1216.

⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1216-1217.

⁷⁰ Nisâ, 4/83.

⁷¹ Haşr, 59/2.

⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1217.

⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 10, s. 254.

⁷⁴ Türkan, "Şûra", *DİA*, c. 39, s. 234.

⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248.

edebilecek, işin ehli, alanında uzman, içtihat edebilecek bir yeterliliğe sahip olması gerektiğini belirtir.

O, bu üyeleri kimin/kimlerin seçeceği, kimin istişareye ehliyetli olduğu ile bunun ne şekilde hakkında bir açıklama yapmaz. Şûra üyeleri, seçimle mi, yoksa atama ile mi veya başka ne şekilde belirleneceği konusunda bir değerlendirmede de bulunmaz. Kısacası o yönetim şeklinin nasıl olacağı hakkında herhangi bir görüş serdetmez.

c. Hz. Peygamber Sonrası Şûra Uygulamaları

Yazır, Hz. Peygamber dönemi sonrası şûra uygulamalarından örnekler verir. Resulullah, (s.a.v.) "İş hususunda onlarla müşavere et."⁷⁶ âyetinin manası uyarınca, savaşla ilgili meselelerde müşavere ederdi. Ondan sonra da ashab gerek harbe ilişkin konularda gerek hükümlere dair meselelerde müşavere ettiler. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine halife seçimi, ehl-i ridde (dinden dönenler) ile savaş, dedenin mirastan pay alması, şarap içenlere vurulacak had cezasının sayısı ve Irak'ta fetholunan arazilerin ahkâmı vs. gibi meseleler hep bu kabildendir.⁷⁷ Ashabın tatbikatına bakılırsa onlar, sadece savaşla ilgili meselelerde değil, diğer hükümlerle alakalı olarak istişare etmiştir. Sahabenin istişare anlayışı sadece harp ile ilgili meselelerde olmamış, yukarıda zikredildiği üzere istişare diğer bir çok hususu da içine almıştır.

Yazır, Peygamber sonrası şûranın var olduğunu kabul ederek şûra uygulamasını peygamber dönemi ile sınırlandırmamıştır. Yazır, şûra müzakerelerinin aslında içtimaî meselelerin aslını teşkil etmesi gerekirken, maalesef İslam Tarihi'nde ve fıkıh usulünde bu prensip sahabeden sonra Kur'an'ın kendisine hasretmiş olduğu ehemmiyete layık biçimde işletilemediğini⁷⁸ ifade etmiştir. O, şûranın Hz. Peygamberden sonra bulunması gereken konumda olmadığını, yeterince geliştirilemediğini, Kur'an'ın bu prensibe yüklediği misyona uygun bir hale getirilmediğini ifade etmeye çalışır. İslam Tarihi açısından bakıldığında Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde ortaya çıkan politik ayrışmalarla birlikte şûranın genel bir siyaset yöntemi niteliğini kaybettiği ve işlerin kişisel inisiyatiflere bırakıldığı görülür.⁷⁹ Yazır, şûra prensibinin, peygamber zamanında ve peygamberden hemen sonraki dönemlerde yapılan şûrayla sınırlı kalmasının ızdırabını hissetmektedir. Çok önemli toplumsal görevleri olan şûra, topluma dinamizm katacak, problemleri çözecek bir yöntemdir. Şûranın yapısında, insana, görüş ve düşünceye saygı vardır. Daha da ötesi şûrada ifade özgürlüğü vardır. Şûranın geliştirilmediğinden yakınmasıyla Yazır, çağımızda sıkça ifade edilen kavramlardan olan, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, birbirini ve ötekini anlama, ötekinin görüşüne saygı gösterme gibi birçok hususu kastetmiş olabilir.

⁷⁶ Âl-i İmran, 3/159.

⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248.

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4249.

⁷⁹ Türcan, "Şûra", *DİA*, c. 39, s. 231.

d. İctihadi Konularda İstişare

Yazır, hüküm koymaya yönelik istişare konusunda, hakkında kati bir nass olmadığı bilinen, az çok içtihat yapmaya elverişli olan veya bir içtihadın eyleme dökülmesi hususlarında olabileceğini⁸⁰ söyler. Peygamberin vefatı üzerine halife seçimi, ehl-i riddeye karşı savaş, dedenin mirası, şarap içenlerin haddinin adedi ve Irak'ta fetholunan arazinin durumu vb. hep bu açıdan değerlendirilebilir.⁸¹ Elmalılı'nın zikrettiği bu örneklerle baktığımızda bunlar hakkında bir nass olmadığını, daha çok içtihatla halledilmiş konular olduğunu görüyoruz.

SONUÇ

Şûra, Kur'an'da yer alan ve karar verme süreçlerinde önemli bir yeri olan merkezi kavramlardan birisidir. İnsanın günlük yaşamındaki olayların çözümünde başvurulan bir yöntem olması hasebiyle, hem sivil hem de siyasi alanda geçerliliği vardır. Kur'an da bu kavrama böylesi bir fonksiyon yüklemiştir.

İstişare, hata oranını aza indirilebilir. Çünkü istişare yapmakla daha doğruya, daha iyiye ve daha güzele ulaşma noktasında önemli bir adım atılmıştır. Yapılan istişare neticesinde hata yapılırsa bile bu hata iyi niyetle, ehli tarafından yerinde yapılan bir istişare neticesinde meydana geldiğinden kınanmayacaktır. Ayrıca iyi niyetle yapılan bir içtihattan veya istişareden sonra çıkan netice hatalı olsa da veya yanlış bir sonuca gitse de bu durumda istişareyi yapanlar açısından bir sorumluluk yoktur. Çünkü iyi niyetle istişare yapılmış neticede hata ortaya çıkmıştır. Bu da aslında müşavere prensibini yaralayan bir husus değil bilakis müşavere yapılmasını teşvik eden bir husustur.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, şûrayı bireysel, toplumsal ve siyasi anlamda ele alır. O âyetleri bu bağlamlarda değerlendirerek izahatını yapar. O ailevi konuda olan istişareyi bireysel alanda yapılan istişareye örnek olarak verir. Peygamber'in ashabıyla yaptığı istişareyi toplumsal ve siyasal olarak yapılan istişare bağlamında değerlendirir. O şûraya yeni bir yaklaşım getirir. Ona göre, şûra baskı ve zulme dayanmaz. Kur'an verilerine göre şûra aslında insanlık tarihi kadar eskidir.

Elmalılı, çağdaş siyasete ve devlet yapılanmasına da farklı bir fonksiyon yüklemeyiz. Şûranın kimlerden olacağı, üyelerin nasıl ve kimler tarafından seçileceği ile ilgili bir değerlendirmede bulunmaz. Yani o yönetim şekline ilişkin bir açıklama yapmaz. O şûrayı yapacak kişilerin işin ehli olan kimselerden meydana gelmesini önemser. Yani istişareyi yapanların sıradan kimseler değil de toplumda öne çıkmış, halkın hassasiyetlerini bilen, halkı iyi bir şekilde temsil edebilecek, işin ehli, içtihat edebilecek bir yeterliliğe sahip kimseler olması gerektiği üzerinde durur. Ama bu ehliyeti tayin edecek yöntemin ne olduğunu veya ne olabileceğiyle ilgili olarak herhangi bir yöntem önermez.

⁸⁰ YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248-4249.

⁸¹ YAZIR, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4248.

Yazır, şûra kavramını genelde sosyal bir hadise olarak görür. O şûra uygulamalarını Hz. Peygamberle sınırlandırmamış, ondan sonra da şûra uygulamalarının olduğunu, ama daha sonra bu kavramın istenildiği gibi geliştirilemediğinden yakındır. Zira şûra, peygamber ve ondan hemen sonraki dönemlerde yapılan şûrayla sınırlı kalmıştır ki bu da tasvip edilecek bir durum değildir. Kendisinin yaşadığı dönemdeki yönetim şekli, şûra üyeleri, o zamanki yönetime ilişkin olarak herhangi bir yorumda bulunmaz.

KAYNAKÇA

Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev.: Raşit Gündoğdu- Osman Erdem, Osmanlı yayınevi, y.y., t.y.

Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, Hikmet yay., y.y., 1982.

el-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah*, , Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut 2008.

El-Ensârî, Abdulhamîd İsmâil, “*Ehlü'l-Hal ve'l-Akd*”, DİA, İstanbul 1994.

El-Esbehani, Hüseyin b. Muhammed Rağıp, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, haz.: Muhammed Ahmet Halefollah, yay: Mektebetü'l-Encülü'l-Mısıriyye, y.y., t.y.

Firuzâbâdî, Mecduddin M. B. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1991.

Çağrı, Mustafa, “*Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-Münker*” DİA, İstanbul 1995.

Çalışkan, İsmail, *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*, Ankara Okulu, Ankara 2003.

İbn Manzur, Cemalüddin Ebu'l-Fazl, *Lisanu'l-Arabî'l-Muhît*, yay.: Daru İhyai Türesi'l-Arabî, Beyrut 1997.

Mustafa, İbrahim vd., *Mucemu'l-Vasît*, Çağrı yay., İstanbul 1992.

Türkçe Sözlük, TDK., Ankara 2005.

Türcan, Talip, “*Şûra*”, DİA, İstanbul 2010.

Yazır, Elmalı'lı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, y.y., 1979.

Ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, tahk.: Abdulmunim Halil İbrahim, Kerim Seyyid Muhammed Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Lübnan 2007.